

**БАРҚАРОР ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ, ИНСОН КАПИТАЛИ
ВА ПУЛ КРЕДИТ СИЁСАТИНИ
МУВОФИҚЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ**

Ускенбаева Дилноза Боходир қизи

ЎзМУ Иқтисодиёт назарияси кафедраси

2-курс таянч докторанти

+998998399911 / uskenbaeva_d@nuu.uz

1-шўъба

Иқтисодий ўсишнинг барқарорлиги мамлакатнинг иқтисодий салоҳиятини белгилайдиган энг муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Ушбу жараёнда инсон капитали даражаси, меҳнат унумдорлиги, инновацион фаоллик ҳамда пул-кредит сиёсатининг самарали йўналтирилиши ўзаро чамбарчас боғлиқ тизим сифатида намоён бўлади. Иқтисодий ўсишни узоқ муддатли ва барқарор таъминлаш учун фақат молиявий кўрсаткичларни оптималлаштириш етарли эмас, балки инсон капитали салоҳиятини ривожлантириш орқали иқтисодиётнинг сифат жиҳатдан янги босқичига чиқиш талаб этилади.

Иқтисодиёт назариясида инсон капитали иқтисодий ўсишнинг асосий ички (эндоген) омилларидан бири сифатида қаралади. Г. Беккер, Р. Лукас ва Т. Шульц каби олимлар инсон капиталига йўналтирилган сармоялар меҳнат унумдорлигини ошириши, инновацион фаолиятни рағбатлантириши ва иқтисодий ўсиш суръатларини барқарорлаштиришини таъкидлайдилар.

Ўзбекистон шароитида ҳам инсон капитали ривожланиши миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги ва диверсификация даражасини

белгилайдиган ҳал қилувчи омилга айланмоқда. Таълим, соғлиқни сақлаш ва меҳнат бозори тизимларига қўйилган сармоялар иқтисодий фаолликни кенгайтириб, ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш билан бирга, пул-кредит сиёсатининг таъсир самарасини ҳам кучайтиради.

Барқарор иқтисодий ўсиш бу, узоқ муддат давомида юқори, изчил ва инклюзив иқтисодий ўсиш суръатларига эришишдир. БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари (SDG – Sustainable Development Goals)да ҳам барқарор иқтисодий ўсиш алоҳида ўрин тутати. Хусусан, SDG-8 мақсади – “Инсонлар бандлиги ва иқтисодий ўсиш” мақсадида ҳар бир кишига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулотнинг барқарор ўсишини таъминлаш ва бандлик учун муносиб шароитлар яратиш белгилаб қўйилган.¹ SDG-1 (қашшоқликка барҳам бериш), SDG-9 (саноат, инновация ва инфратузилма) каби мақсадлар ҳам узвий равишда иқтисодий ўсишнинг барқарорлигига боғлиқ.

Ўзбекистон Республикаси ҳам 2030 йилгача мўлжалланган Барқарор ривожланиш кун тартибига (Agenda-2030) қўшилган ҳолда, мазкур мақсадларга эришишни ўзининг миллий манфаатлари сифатида белгилаган. Мамлакатнинг узоқ муддатли мақсади 2030 йилга бориб даромади ўртачадан юқори даражадаги (upper-middle income) давлатлар қаторига кириш, яъни киши бошига даромадни икки бараварга оширишдан иборатдир. Шу мақсадда “Ўзбекистон – 2030” стратегиясида ялпи ички маҳсулот ҳажмини 160 миллиард АҚШ долларига ва жон башига ЯИМни 4 минг долларга етказиш вазифаси қўйилган.² Бу кўрсаткичлар Ўзбекистоннинг бугунги (~100 млрд доллар ЯИМ ва жон бошига ~\$2,000 атрофида даромад) ҳолатидан икки баробарга ўсишини англатади. Албатта, бундай иқтисодий юксалиш фақат қўшимча

¹ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/economic-growth/> сайти маълумоти

² <https://lex.uz/ru/docs/-6600413> сайти расмий маълумотлари асосида

инвестициялар, хусусий секторнинг фаол иштирокини ошириш ва ижтимоий соҳаларни ривожлантириш билангина эмас, балки макроиктисодий барқарорликни таъминлаш орқали амалга ошиши мумкин.

БМТнинг барқарор ривожланиш кун тартибида макроиктисодий барқарорлик ва сиёсатлар уйғунлигига алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан, SDG-17.13 банди глобал даражада макроиктисодий барқарорликни кучайтириш, сиёсатларни мувофиқлаштириш ва мувофиқликни таъминлашга чақириқ қилади. Миллий даражада олганда эса, пул-кредит сиёсати, солиқ-бюджет сиёсати, инвестиция ва ташқи савдо сиёсатларини бир-бирига мос равишда юритиш барқарор ўсишнинг муҳим шартидир. Ўзбекистоннинг яқин ва ўрта муддатли стратегик ҳужжатларида ҳам шу нуқтаи назар ўз аксини топган — хусусан, “Ўзбекистон – 2030” стратегияси доирасида макроиктисодий барқарорликка эришиш учун пул-кредит, фискал ва ташқи савдо сиёсатларини ўзаро мувофиқлаштириш ҳамда таркибий ислохотларни давом эттириш орқали инфляцияни 2030 йилга келиб йиллик 5–6% даражасида ушлаб туриш вазифаси қўйилган.³ Демак, барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш жараёнида турли сиёсат йўналишларининг бир мақсад сари хизмат қилиши устувор вазифадир. Қуйидаги жадвалда ушбу фикрларга янада чуқурроқ ойдинлик киритиш мумкин. (1-жадвал)

1-жадвал

Ўзбекистон-2030 стратегияси ва БМТнинг Барқарор Ривожланиш Мақсадлари стратегиялари уйғунлиги⁴

³ <https://lex.uz/ru/docs/-6600413> сайти расмий маълумотлари асосида

⁴ <https://www.theasiatoday.org> маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди

Кўрсаткич	“Ўзбекистон-2030” мақсадли кўрсаткичи	Боғлиқ БМТ SDG мақсади индикатори
ЯИМ ўсиш суръати	Йилига камида 6% реал ўсишни таъминлаш	SDG 8 – Барқарор иқтисодий ўсиш ва бандлик
Инфляция даражаси	Йиллик 9% дан паст	SDG 8 – Макроиқтисодий барқарорлик
Инвестициялар	Умумий инвестициялар ҳажмини ЯИМга нисбатан 30%дан кам қилмаслик	SDG 9 – Инфратузилма ва индустриализация
Ишсизлик даражаси	<5-7% тўлиқ бандликка эришиш	SDG 8.5 – Барча учун самарали бандлик
Қашшоқлик даражаси	5%гача камайтириш	SDG 1.2 – Қашшоқликни икки баравар қисқартириш

Юқоридаги мақсадли кўрсаткичларга мувофиқ, Ўзбекистон 2030 йилга қадар барқарор ва юқори иқтисодий ўсиш суръатини сақлашни кўзламоқда (ҲАИМнинг йилига 6% ва ундан ортиқ ўсиши) – бу БМТнинг 8-мақсадига ҳамоҳангдир. Шу билан бирга, инфляцияни пасайтириш ва уни бир рақамли даражада ушлаб туриш стратегик вазифа қилиб белгиланган (ижобий иқтисодий ўсишга таҳдид солмайдиган даражада, узок муддатда ~5% атрофида) – бу ҳам барқарор ривожланишнинг муҳим шартларидан бири ҳисобланиб, макроиқтисодий

барқарорликка қаратилган SDG 8 мақсадларига мувофиқ келади. Стратегияда инвестицияларни ЯИМга нисбатан 30%дан юқори даражада таъминлаш белгиланган бўлиб, бу иқтисодий ўсишни тезлатиш ва инфратузилмани ривожлантиришга хизмат қилади (SDG 9 – саноатлашув ва инновациялар билан узвий боғлиқ). Қашшоқликни кескин камайтириш устувор вазифа сифатида қайд этилган – 2030 йилга келиб мамлакатда нисбий қашшоқлик даражасини атиги 5%га тушириш кўзда тутилаяпти, яъни яқин йилларда камбағалликни қисқартириш мақсад қилинган (бу БМТнинг 1-мақсадига мувофиқ равишда қашшоқликни ярим баравар камайтириш талаби билан ҳамоҳангдир). Ишсизликни пасайтириш ва янги иш ўринлари яратиш ҳам “Ўзбекистон–2030” доирасидаги муҳим йўналиш бўлиб, мамлакат меҳнат бозорида тўлиқ бандликка эришишга интилади. Шу тариқа, миллий ривожланиш стратегиясида белгиланган мазкур иқтисодий кўрсаткичлар ва ислохотлар БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш воситаси сифатида ҳам хизмат қилмоқда. Ушбу мақсадларга эришиш учун амалга оширилаётган чоратadbирлар натижасида Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарор, инклюзив ва юқори қўшимча қийматли ўсиши таъминланса, 2030 йилга бориб мамлакатнинг юқори ўрта даромадли давлатлар қаторидан жой олиши мумкин деб кутилмоқда.

Стратегиянинг асосий иқтисодий мақсад ва кўрсаткичлари SDGлар билан ўзаро боғлиқ ва уйғун ҳолда белгиланган. Жумладан, стратегияда 2030-йилгача қуйидаги натижаларга эришиш вазифалари қўйилган:

1. ЯИМ ҳажмини икки баравар ошириш ва юқори ўрта даромадли давлатлар қаторига қўшилиш: 2030-йилга келиб ялпи ички маҳсулотни 160 миллиард АҚШ долларига, аҳоли жон бошига ЯИМни 4 минг долларга етказиш мўлжалланган. Бу кўрсаткичлар мамлакатни юқори

ўрта даромадли тоифага олиб чиқишни мақсад қилади ва камбағалликни камайитириш (SDG 1) ҳамда аҳоли даромадларини оширишга хизмат қилади.

2. Камбағалликни кескин қисқартириш: стратегияда 2022-йилга нисбатан 2026-йилга келиб камбағаллик даражасини 2 бараварга қисқартириш, 2030-йилга бориб эса янада кескин пасайтириш режаси белгиланган. Мазкур жадал саъй-ҳаракатлар натижасида миллий меҳнат ва ижтимоий сиёсат самарасида 2021-2023 йиллардаёқ камбағаллик 17%дан 11%га туширилди. Бу кўрсаткич қарийб 1,6 миллион аҳолининг камбағалликдан чиқишига тенг бўлиб, мамлакат 2026-йилгача камбағалликни ярмига қисқартириш мақсади сари изчил ҳаракатланмоқда.

3. Инфляцияни пасайтириб, нархлар барқарорлигига эришиш: иқтисодий стратегияда пул-кредит, фискал ва ташқи савдо сиёсатларини ўзаро мувофиқлаштирган ҳолда таркибий ислохотларни давом эттириш орқали 2030-йилга келиб инфляцияни йиллик 5–6% даражасига тушириш вазифаси қўйилган. Ушбу мақсад Барқарор ривожланишнинг макроиқтисодий барқарорликка доир йўналишлари (масалан, SDG 8 доирасида барқарор ўсиш)га жавоб беради, zero паст ва барқарор инфляция аҳолининг ҳақиқий даромадларини сақлаб қолиш, кашшоқликни юмшатиш учун муҳим омилдир.

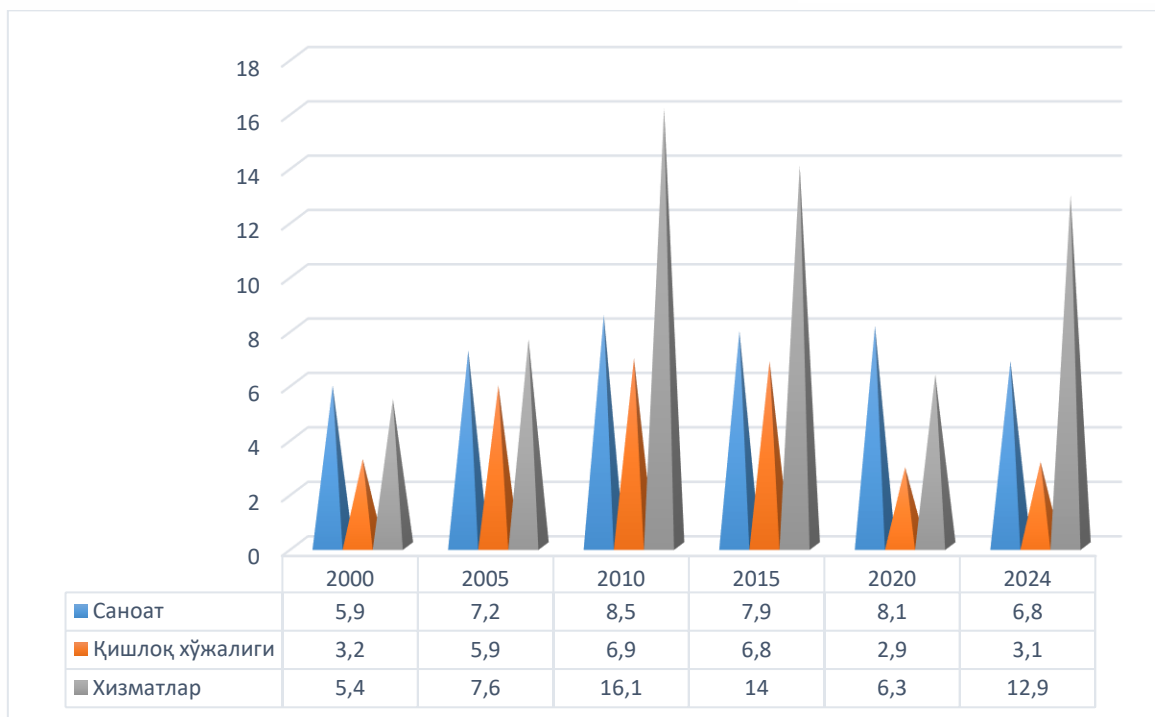
4. Макроиқтисодий барқарорлик ва ресурслар билан таъминлаш: стратегияда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш учун энергетика, сув ва инфратузилма ресурсларини етарли даражада сафарбар этиш вазифаси белгиланган. Бу SDG 7 (Арзон ва тоза энергия) ва SDG 9 (Инфратузилма ва индустриал ривожланиш) мақсадлари билан ҳамоҳангдир. Шунингдек, давлат қарзини ЯИМга нисбатан 50%дан оширмаслик учун муддатли

давлат қарзини бошқариш стратегияси амалга оширилиши айтилган – бу молиявий барқарорликни сақлашга қаратилган чора бўлиб, узоқ муддатда иқтисодий барқарорликни таъминлайди.

Кўриниб турибдики, “Ўзбекистон–2030” стратегияси иқтисодий ўсиш суръатларини жадаллаштириш, ижтимоий барқарорликни мустаҳкамлаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш орқали SDGларнинг миллий моделини амалга оширишга қаратилган дастур ҳисобланади. Мазкур стратегия доирасида белгиланган 100 га яқин мақсад ва 300 дан ортиқ амалий бандлар мамлакатнинг ҳар томонлама барқарор ривожланишини таъминлашга хизмат қилади. Жумладан, стратегияда гендер тенгликни мустаҳкамлаш, таълим ва соғлиқни сақлаш сифатини ошириш, атроф-муҳитни асраш каби SDG йўналишлари бўйича аниқ миқдорий кўрсаткичлар ҳам бор.

Шу тариқа, миллий стратегиянинг мақсадлари глобал SDG талаблари билан иқтисодий жиҳатдан мутаносиб ва уйғун тарзда ишлаб чиқилган.

Иқтисодий ўсиш кўрсаткичларига назар солсак, Ўзбекистон иқтисодиёти сўнгги йилларда таҳсинга сазовор барқарор ўсиш траекториясини намоён этмоқда. Кенг кўламли бозор ислохотлари, инвестициявий фаоллик ва хусусий истеъмолнинг ошиши туфайли 2017 йилдан буён йиллик ЯИМ ўсиши 5–7% атрофида бўлди. ЯИМ ҳажми ўсишини асосий таркибий ўсиш кўрсаткичларидан саноат, қишлоқ хўжалиги ҳамда тармоқлар соҳаларида сезиларли ўсиш кўрсаткичлари кузатилиб келинмоқда (1-расм).

1-расм. Ўзбекистонда ЯИМ таркибининг ўзгариш динамикаси⁵

Юқоридаги расм маълумотлари асосида таҳлил қиладиган бўлсак, ҳатто 2020-йилдаги пандемия даврида ҳам иқтисодиёт тўлиқ таназзулга учрамай, умумий 1,9% ўсиш қайд этилган эди. 2021-йилда эса сакраш бўлиб, ЯИМ 7,4% га ўсди (чекловлар юмшагач, сармоя ва хизматлар соҳасида ўсиш кузатилган). Айниқса хизматлар соҳасида 2010-2015 йилларда ўртача 15% ўсиш ва пандемиядан кейинги даврда ҳам ўртача 12-13% ўсиш кўрсаткичлари барқарор ўсиш тенденциясига ижобий ҳисса қўшмоқда.

2022–2024 йилларда эса юқорида қайд этилганидек ўсиш 5–6% диапазонида сақланиб турди. Бу ўсиш суръати “2030-йилгача ЯИМни икки баравар ошириш” вазифасига мувофиқ, йиллик камида 7–8% реал ўсишни талаб этади. Демак, ҳозирги ўсиш суръатларини янада жадаллаштириш зарурати туғилади. Шу боис, ҳукумат иқтисодий ўсиш драйверларини кучайтириш учун таркибий ўзгаришларни жадал давом

⁵ <http://stat.uz/press-sluzhba108/novosti-gks/1451-makroiqtisodiy-ko'rsatkichlari-tahlili>

эттирмакда — давлат корхоналарини хусусийлаштириш, энергетика соҳасини ислоҳ этиш, инвестиция муҳитини яхшилаш каби чоралар кўрилмокда. Бундай ислохотлар маҳсулдорликни ошириб, узоқ муддатда юқори барқарор ўсишни таъминлаши кутилаяпти.

Замонавий иқтисодий моделларда рақамли иқтисодиёт ва сунъий интеллектни жорий этиш инсон капитали сифатини тубдан ўзгартиради. Инсон капитали нафақат меҳнат бозоридаги малака даражаси, балки рақамли кўникмалар ва технологик билимлар билан ҳам белгиланади.

Пул-кредит сиёсати рақамли секторига мақсадли кредитлар ажратиш, инновацион стартапларни молиялаштириш ва венчур бозорини ривожлантириш орқали инсон капиталидаги интеллектуал салоҳиятни оширишга хизмат қилиши лозим. Бу жараёнда молиявий сиёсатнинг устувор йўналиши инновация ва таълимга йўналтирилган инвестицияларни рағбатлантириш бўлиши зарур.

Хулоса қилиб айтганда, пул-кредит сиёсати инсон капитали ривожланиш сиёсати билан мувофиқлаштирилганда, иқтисодий ўсиш узоқ муддатли барқарор моделга айланади. Шунингдек, Марказий банкнинг фоиз сиёсати ва инфляция таргетлаш режими иқтисодий ўсишнинг сифат кўрсаткичларига — меҳнат унумдорлиги, инновацион фаоллик ва таълим даражасига таъсир этувчи омил сифатида баҳоланиши лозим.

Бундан ташқари, давлат иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бири инсон капиталига сармоя киритиш билан бир вақтда пул-кредит сиёсатини барқарорлаштириш бўлиши керак. Инсон капитали даражаси юқори бўлган иқтисодиётларда пул-кредит сиёсатининг таъсири самарали ва тез бўлади, чунки аҳоли молиявий жараёнларга мослашувчан ва билимли ҳисобланади.